

Martin Fierro v slovenščini

Leta 1970 je v Buenos Airesu izšel Hernandezov *Martin Fierro*, argentinski nacionalni ep, v prevodu dr. Tineta Debeljaka.

Ločani smo lansko leto svojemu rojaku dr. Tinetu Debeljaku ob stoletnici njegovega rojstva postavili spomenik v Aleji znamenitih Ločanov. Ob odkritju spomenika smo se spomnili pesnika, pisatelja, literarnega zgodovinarja in urednika ter prevajalca. Kot slednjega ga bomo obudili v pričujočem prispevku.

Dr. Tine Debeljak (1903–1989) je prevod znamenite argentinske pesnitve *Martin Fierro* avtorja Joseja Hernandeza pripravljal in izpopolnjeval več kot dvajset let. S prevajanjem je namreč začel takoj po prihodu v Argentino, 25. januarja 1949. Kot pravi sam, se je z besedilom ukvarjal »noč in dan« in ga v osnutku končal avgusta istega leta. Zaradi številnih zapletov, predvsem finančnih, je prevod zorel in po dveh desetletjih končno ugledal luč sveta v Argentini.

Že na prvi pogled je bralcu jasno, da izdaja iz leta 1970 ni samo prevod Hernandezove pesnitve, ampak obsežna literarnozgodovinska študija pesnitve in njenega avtorja in zgodovinsko-demografska predstavitev razvoja argentinskega naroda Slovincem in slovenskega naroda Argentincem. Uvod je v kastiljščino prevedel Boštjan Petriček. Prevajalec v posvetilu v imenu Slovencev ob devetdesetletnici njihovega prihoda v Argentino izroča svoj prevod *Martina Fierra* argentinskemu narodu in se mu zahvaljuje za »gostoljubje in svobodo«.

Večji del publikacije tako predstavlja prevod obeh delov pesnitve, prvi del se imenuje *Gavč Martin Fierro*, drugi obsežnejši pa *Vrnitev Martina Fierra*.

V obsežnem uvodu prevajalec razloži poslanstvo prevoda, na kratko oriše zgodovino Slovencev in njihovo priseljevanje v Argentino, predstavi njihov odnos do pesnika Joseja Hernandeza in do gavčevske kulture ter opiše svojo pot prevajanja Martina Fierra v slovenščino.

Prevod je opremljen s kiparskimi ilustracijami akad. kiparja Franceta Ahčina, ki so dejansko fotoreprodukcije keramičnih reliefov, besedilo pa spremljajo tudi risbe arhitekta Jureta Vombergarja (Debeljakovega zeta), ki slovenskemu bralcu

približujejo eksotični svet gavčev (še posebej je zanimiv repertoar risb, ki prikazujejo posamezne elemente gavčevske opreme).

Študija, ki sledi prevodu, je z literarnozgodovinskega stališča najpomembnejši del publikacije. Delo zaključujejo t. i. »narodoslovna pojasnila« oziroma slovarček manj razumljivih izrazov in kalkov, ki bi utegnili biti neargentinskim Slovencem manj razumljivi.

Argentinski pesnik Jose Hernandez (1834–1886) je iz zdravstvenih razlogov svojo mladost preživel na deželi, kjer je spoznal gavče, njihov jezik in običaje in sam postal eden izmed njih. Pravijo, da je bilo njegovo šibko zdravje pravzaprav sreča za argentinsko poezijo, saj bi se sicer prej razvil v pravega možatega gavča kot pa v poeta. Najbolj znana sta njegova romantična epa *Martin Fierro* (1872) in *Vrnitev Martina Fierro* (1879), ki veljata za veličastni in zelo popularni freski o življenju gavčev, napisani na podlagi lastnih doživetij. Hernandez je v gavčevsko literarno smer vnesel nov, bolj poglobljen odnos do te tematike. Lahko bi celo dejali, da je slednja prav v *Martinu Fierro* dosegla svoj vrhunec. Prva besedila gavčevske poezije segajo v 18. stoletje in opisujejo življenje gavča. Opevajo njegove navade in spretnosti (petje, ples, dvorjenje mladim damam, njihovo neizprosno in nepremagljivost v dvoboju). Začetna besedila so usmerjena v zunanji svet (gavčeva zunanost, opisi pamp v okolici Buenos Airesa). Specifika gavčevske poezije je v tem, da je napisana v pogovornem jeziku, kar jo približuje folklorni in tradicionalni poetiki. Do 19. stoletja ostaja gavčevska poezija na ravni tradicionalne folkloristike. V obdobju romantike postane zopet aktualna in po zaslugi romantičnih pesnikov gavčevska poezija še danes slovi po specifični poetiki in razpoznavnem stilu. Dr. Debeljak v svoji študiji omenja pet pesnikov gavčevske poezije. Navaja B. J. Hidalgo kot začetnika, Hilaria Ascusabija kot njegovega naslednika, sledi Estanislao Del Campo, ki naj bi usmeril pozornost iz zunanjega dogajanja v gavčevo notranje doživljanje, Antonio Lussich (Lušić), menda potomec dalmatinskih mornarjev, pa naj bi s svojo pesnitvijo *Trije vzhodni gavči* vplival na Joseja Hernandeza, saj je bil njegov dober prijatelj.

Hernandez si je svojo pesnitev o gavču zamislil kot petje ljudskega pesnika ob kitari, ki svojim rojakom pripoveduje o pripetljajih argentinskega gavča. Z njim se identificira in zato je njegova pripoved živa in dramatična.

Dr. Debeljak v svojem slovarčku na koncu knjige razloži besedo »gavč« kot »etniški tip argentinskega podeželana, neprekosljiv strokovnjak v živinoreji, predvsem v ravnanju s konjem, v svojem ambientu vsestransko izkušen in izredno utrjen, a nenaklonjen poljedelskim delom. Verjetno beseda »gaucho« izvira iz araukanske »kaču« – tovariš, vendar se strokovnjaki ne morejo odločiti za enotno tolmačenje. «¹ Problem neenotnega tolmačenja je očitno prisoten še danes, saj pod geslom »gavčo« beremo, da beseda v španščini pomeni tihotapec, pastir živine v južnoameriških pampah (*argentinska stepa*, op. avt.), znan kot jezdec in metalec lase ter bole; večinoma mestici.«²

¹ Jose Hernandez: *Martin Fierro*, Buenos Aires 1970, str. 192

² *Veliki splošni leksikon*, Ljubljana, DZS 1997, str. 1218

Slovenskemu bralcu bo morda podoba gavča najbolj jasna, če ga primerjamo s severnoameriškim kavbojem, ki prav tako kot gavč simbolizira močnatost, pogum, svobodoljubje in neuklonljivost.

Med Argentinci je stereotip gavča še danes zelo prisoten. Med njegove najbolj tipične lastnosti prištevajo samotarstvo in močnatost. Njegovi emblemi pa so živinorejstvo, oprema (pumparice, nož, t. i. »boleadoras«), pijača mate, kitara, konj. Nekateri ga omenjajo kot skrbnika, pastirja in celo varuha meje. Zanimivo je, da veliko Argentinec ob različnih priložnostih pogosto citira katerega od Fierrovih moralnih nauk.

Prvi del *Martina Fierra* opisuje usodo gavča, ki je imel družino in svojo posest, vendar so ga nasilno mobilizirali v vojsko zato, ker se ni strinjal z vladajočo politiko. Kasneje razočaran nad pokvarjenostjo in podkupljivostjo svojih predstojnikov dezertira in ko se vrne domov, izgubi še ženo in vse svoje premoženje. V tem delu je gavč pošten človek, ki ga je oblast napravila za postopača in odpadnika družbe, ni patriot in se bori le za svojo osebno svobodo. Prvi del se konča tako, da se skupaj s prijateljem umakneta k Indijancem.

Drugi del je daljši od prvega, saj ima 4890 verzov, medtem ko jih ima prvi 2316. Drugi del je v primerjavi s prvim, ki naj bi nastal v osmih dneh, formalno bolj dodelan, kar se odraža v spretnem vključevanju številnih oseb. Prevladujejo opisi običajev, zlasti indijanskih. Indijanci so ju namreč sprejeli in zdaj živita med njimi. Ker Martin ubije enega izmed njih, jih mora zapustiti. Na svojih potovanjih sreča še svoje tri sinove. Dramatični višek pesnitve je borba s črncem. Stilno je drugi del bolj izdelan in ima večjo umetniško vrednost. Ton v pesnitvi ni več borben, ampak spravljiv. Gavč se želi vključiti v napredno družbo, ki ji pripada, vendar je prepričan, da mora rasti iz temeljev gavčevske tradicije. Tako lahko gavč postane aktivni člen pri vzpostavitvi argentinske samostojnosti in njene državne suverenosti. Zaradi drugega dela literarna zgodovina pesnitev večkrat postavlja ob bok Eneidi, Cidu ali Pesmi o Rolandu in jo označuje za nacionalni ep argentinske literature.

Nazadnje spregovorimo še nekaj o jeziku. Jezik pesnitve je dialekt prebivalcev pamp in je večkrat dopolnjen z avtorjevimi neologizmi. Prevajalec zato pravi, da je bilo prevajanje trd oreh in da je bil večkrat v slepi ulici glede nekaterih izrazov, čeprav je imel ob sebi specialne slovarje za *Martina Fierro*, folklorni slovar gavčevskega življenja in prevode epa v druge jezike (italijanski, nemški). Narodni junak je celo vplival na izbiro prevajalčevega delovnega mesta, da se je preselil v 300 km oddaljen kraj od Buenos Airesa Olavarria, v bližino cementne tovarne Loma Negra. Tu je bilo namreč mesto t. i. prve meje z Indijanci. Prevajalec opozarja bralca še na neko pomanjkljivost svojega prevoda in sicer, da je izvirno pesnitev, ki je bila večinoma brez ločil in delitve v stavke, opremil z ustreznimi ločili. Dr. Debeljak simpatično in »po domače« takole definira svoj poseg v avtentični jezik izvirnika: »Interpunkcija in gavčevski pogovorni jezik je pri našem prevodu – in pri drugih tudi – dobil »počeden« kmečki literarni izraz.«³

³ Jose Hernandez: *Martin Fierro*, Buenos Aires 1970, str. 203

Moj modri sokrajan bi dejal, »da se spodobi in je pravično«, da končam z besedami dr. Debeljaka: »Ne moremo prikazati lepše razmer v tistem času kot s prevodom te pesnitve, ki jo dajemo Slovincem tu in tam preko oceana, da spoznajo eno zgodovinskih osnov tega naroda in države.« (ibid.: 205).

Avgusta letos se je deroča reka turistov v Škofji Loki zlila tudi s kapljo dežele ob »Srebrni reki«, ko jo je obiskal vnuk dr. Tineta Debeljaka Marko Vombergar iz Argentine. Muzejskemu društvu Škofja Loka je podaril slovenski prevod argentinske pesnitve *Martin Fierro* »v zahvalo za priznanje dela dr. Tineta Debeljaka v rodnem kraju« (zapisal M. Vombergar v posvetilu Muzejskemu društvu). Ker gre za izjemno publikacijo in življenjsko delo dr. Debeljaka, bo knjiga odslej dostopna tudi širšemu krogu bralcev v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki.

Reliefna ilustracija akademskega kiparja Franceta Ahčina v knjigi *Martin Fierro*.